

A XXI. század világgazdasági eseményeinek hatása az Európai Unió integrációs folyamataira és a mezőgazdasági munkamegosztásra

SZABÓ BARNA

Kulcsszavak: regionális integráció, dezintegrációs tényezők, nemzetgazdasági fejlettségekülönbségek, GDP, mezőgazdaság részesedése a GDP-ből.

JEL-kód: Q19, R11, R19.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A neoklasszikus liberális integrációelméletek szerint a gazdasági integráció a gazdasági fejlettségi színvonalak közeledését és a különbségek fokozatos eltűnését eredményezi. Ez az összefüggés vonható le korábbi tanulmányomban végzett számításaim alapján is, melyben az ezredfordulót megelőző adatokat dolgoztam fel. Ebben a publikációban a vizsgált időszakot egészítettem ki napjainkig, és arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a XXI. században zajló kedvezőtlen világgazdasági események – mint például a 2008. évi gazdasági világválság, a migrációs válság és a terrorfenyegetettség növekedése – miként hatottak a gazdasági fejlettségekülönbségek alakulására, elsősorban az Európai Unióban. A gazdasági fejlettséget GDP-ben mértem, továbbá vizsgáltam a mezőgazdasági GDP arányát a nemzetgazdaságban. Számításaim arra engednek következtetni, hogy a fenti hatások ellenére az integráció kiegyenlítő hatása az Európai Unió tagállamai között továbbra is mérhető – bár nagysága elmarad a korábbiéktól –, továbbá az eredmények jól szemléltetik a nemzetközi munkamegosztás jelentőségét a mezőgazdaságban is.

BEVEZETÉS

A *Gazdálkodás* című folyóirat 52. évfolyamának 1. számában, 2008-ban megjelent tanulmányomban a regionális integrációval foglalkoztam, pontosabban azzal, hogy a regionális együttműködések – elsősorban az Európai Unió (EU), az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA), a Dél-amerikai Közös Piac (Mercosur), illetve a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN) – milyen hatást gyakorolnak az abban részt vevő tagállamok közötti gazdasági fejlettségekülönbségek alakulására.

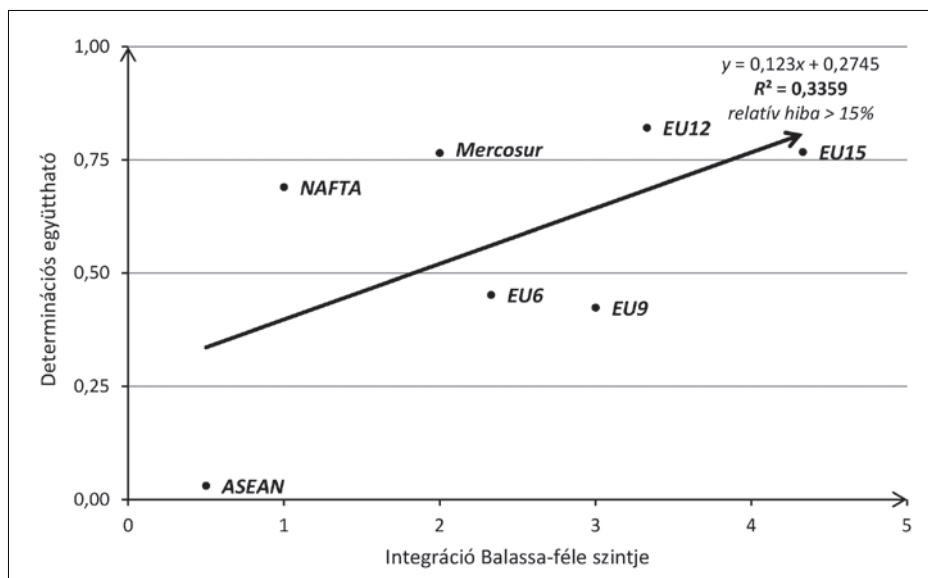
A részben általam kidolgozott módszertan segítségével, 2000. évi rendelkezésekre álló statisztikai adatok alapján – amennyiben elfogadjuk a módszertan helyességét

és az adatok pontosságát – kimutatható volt, hogy a regionalizáció hatására a nemzetgazdaságok közötti GDP-ben, inflációs rátában és munkanélküliségi arányban mért gazdasági fejlettségekülönbségek kiegyenlítődték. *Mérhető volt továbbá egy gyenge korreláció is* ($R^2=0,3359$), miszerint ez a kiegyenlítő hatás annál erősebb volt, minél magasabb szintjét érte el az integráció.

A fenti számításaim eredményeit az 1. ábrán úgy foglaltam össze, hogy egy koordinátarendszerben független változónak az integráció szintjét kifejező Balassa-féle csoportosítás alapján képzett mutatószámot vettem, függő változónak pedig az egyes regionális együttműködésekénél mért determinációs együtthatót (R^2), szem

I. ábra

A regionális integráció gazdasági fejlettségkülönbséget kiegyenlítő hatása az integráció szintjének függvényében

Megjegyzés: Balassa-féle integrációs szintek: 1. szabadkereskedelmi terület, 2. vámunió, 3. közös piac, 4. egységes piac, 5. gazdasági unió.

Vizsgált időszakok: EU6: 1958–1972, EU9: 1973–1980, EU12: 1986–1994, EU15: 1995–2000, NAFTA: 1995–2000, Mercosur: 1993–2000, ASEAN: 1967–1994.

Vizsgálatba bevont makrogazdasági mutatók: GDP, inflációs ráta, munkanélküliségi ráta.

Forrás: Szabó, 2008

előtt tartva a további fejezetekben leírt sajátosságokat.

A XXI. században azonban számos olyan esemény rázta meg a világgazdaságot, mely események nem feltétlenül kedveznek a regionális integrációs folyamatok rövid és középtávú fejlődésének. Ilyen esemény volt többek között a 2008. évi gazdasági világválság, illetve a – habár dezintegrációs hatásai nem hasonlíthatók össze a 2008. évi gazdasági világválsággal – migrációs válság és a terrorfenyegetettség növekedése.

Az Európai Unió integrációs fejlődésében tapasztalható zavarokat jól reprezentálja az Egyesült Királyságban 2016. június 24-én tartott népszavazás eredménye, mely megmutatta azt, hogy a választók többsége az Európai Unióból történő kilépés mellett döntött, vagy a 2017 elején Fran-

ciaországban megtartott többfordulós elnökválasztás, melynek során a második legtöbb szavazatot kapó jelölt kampányának egyik fő célkitűzése az Európai Unióból történő kilépés volt. Az integrációs fejlődésben bekövetkezett zavarokat jól mutatja továbbá Görögország eurózónából történő kilépésének gondolata, ami 2017 elején ismét felmerült, tekintettel arra, hogy az országot a 2008. évi gazdasági világválság begyűrűzését követően továbbra is súlyos gazdasági válság fenyegeti.

Jelen tanulmányomban az Európai Unió tagállamainak egy mutatóval, a GDP-vel mért gazdasági fejlettségkülönbségeit vizsgálom, különös figyelemmel az ezredfordulót követően napjainkig tartó időszakokra, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy a XXI. században zajló, integrációra kedve-

zötlenül ható fent nevezett tényezők miként hatottak a gazdasági fejlettségkülönbségek alakulására. A GDP-mutatóval végzett számításaim során kitértem a mezőgazdaság GDP-ből való részesedésére.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Ebben a fejezetben a gazdasági fejlettséget mérő mutatószámokon kívül néhány gondolatot szeretnék megosztani a globális egyensúlyról, majd azon legfontosabb tényezőket szeretném ismertetni, melyek az Európai Unió és más regionális együttműködés integrációs folyamataiban zavarokat idézhetnek elő. Ezeknek a tényezőknek a teljes körű felsorolása – nagy számukra való tekintettel – problematikus, és e tanulmányban – annak célkitűzésére és terjedelmi korlátaira való figyelemmel – talán nem is célravezető. E helyen ezért azon tényezőket emeltem ki a XX. században is már meglévő regionális fejlettségkülönbségeken kívül, melyek elsősorban a XXI. század integrációs folyamataira gyakoroltak kedvezőtlen hatást. Ilyen tényezők álláspontom szerint elsősorban a 2008. évi gazdasági világválság, a 2015. évre kiteljesedő és napjainkban is tartó migrációs válság, illetve az azzal párhuzamosan fokozódó terrorfenyegetettség.

Ha az okokról beszélünk, véleményem szerint nem hagyhatjuk figyelmen kívül az okozatokat sem. Esetünkben az okozat nem más, mint az integrációs folyamatban bekövetkezett zavar, melyet jól szemléltethet az egyes tagállamok regionális együttműködésből történő kilépésének szándéka, jövőbeni lehetősége, illetve kilépése, vagy akár szélsőséges esetben más tagállamok által történő kizárása.

Gazdasági fejlettséget mérő mutatószámok

A szakirodalomban általános az a gyakorlat, hogy egy nemzetgazdaság fejlettségét az úgynevezett „mágikus háromszög” mutatószámaival jellemzik. Ezek közé a mutatók közé soroljuk:

1. a *bruttó hazai terméket*, azaz a GDP-t, mely kifejezi az egy területen, adott idő – jellemzően egy év – alatt előállított végső felhasználásra szánt javak – termékek és szolgáltatások – összességének értékét;

2. az *inflációs rátát*, ami egy adott időszak elején és végén, egy kiválasztott termékcsoporthoz – fogyasztói kosár – mért árszínvonal-hányadosát mutatja;

3. a *munkanélküliségi rátát*, vagyis a munkanélküliek száma és a munkaerő-állomány hányadosát.

A gazdasági fejlettség mérésére azonban a „mágikus háromszög” mutatóin kívül számos más mutatószámot is alkalmaznak az általános és agrár-közgazdaságtanban, mint például a HDI-indexet, mely a humán fejlettséget is méri; a jövedelem és vagyon eloszlását kifejező GINI-indexet; illetve az egyes nemzetgazdasági ágazatok – mint pl. a mezőgazdaság – részesedését a GDP-ből.

Ez utóbbi mutató kapcsán említésre méltó, hogy a fejlett országokban általános az a tendencia, hogy a mezőgazdaság részesedése mind a GDP előállításában, mind a foglalkoztatásban folyamatosan csökken, annak ellenére, hogy abszolút számokban – sőt reálértéken – a szektor kibocsátása, bruttó hozzáadott értéke akár növekedhet is (Kovács G., 2010).

Globális egyensúly

Azt a koncepciót, amit ma globális egyensúlynak, azaz világrendnek nevezünk, 1648-ban, a németországi Vesztfália tartományban rendezett békekonzferencián munkálták ki. A vesztfáliai világrend voltaképpen arra törekszik, hogy visszaszorítsa a világ anarchikus jelenségeit a nemzetközi jogi és szervezeti struktúrának egy olyan kiterjedt hálózatával, amely előmozdítja a nyílt kereskedelem és stabil nemzetközi pénzügyi rendszer kialakulását, továbbá rögzíti a nemzetközi konfliktusok rendezésének alapelveit. Az államoknak ez a rendszere immár túlmutat a nemzetállamokon, és egy regionalizált, globalizált világképet

vetít előre. A vesztfáliai rendszert azonban minden oldalról egyre újabb kihívások érik (Kissinger, 2016).

A Szovjetunió összeomlása és a hidegháború vége óta a világrend jelentős változásokon ment keresztül. Megszűnt az Amerikai Egyesült Államok (USA) és a Szovjetunió befolyására épülő bipoláris rendszer. Ezt követően az Amerikai Egyesült Államok dominanciája nem bizonyult hosszú távon fenntarthatónak. A XX. század végére az USA mellett az Európai Unió, Japán, valamint néhány állam közösségének új és gyorsan fejlődő csoportja, az ún. BRICS-országok – Brazília, Oroszország, India, Kína és az újonnan csatlakozott Dél-afrikai Köztársaság – meghatározó szereplőivé váltak a világpolitikának és világgazdaságnak, körvonalazva ezzel az úgynevezett multipoláris világrend létrejöttét (A 21. század feltörekvő hatalmai, 2018).

Az Amerikai Egyesült Államok ellenpólusai között – ha nem is gazdasági, inkább politikai értelemben – mindenképpen említésre méltó Észak-Korea is, mely országot nem a legitimitáció általánosan elfogadott elvei szerint kormányoznak. Legfőbb sikereit nukleáris programjával érte el, katonai ereje azonban nem elég erős ahhoz, hogy háborút indíthasson az USA-val szemben, de a nukleáris fegyverek létezésének politikai hatásai messze túlmutatnak katonai felhasználhatóságukon (Kissinger, 2016).

Könnyen belátható, hogy a globális egyensúly létrehozásában kiemelkedő a „pólusokat” képező országok külpolitikájának szerepe. Az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Donald Trump külpolitikáját azonban gyakran vádolják azzal, hogy globalizációellenes, ami többek között abban is megnyilvánult, hogy 2017. január 23-án elnöki rendelettel kiléptette országát a Transz-csendes-óceáni Partnerség nevű szabadkereskedelmi megállapodásból, mely Ausztrália, Brunei, Chile, Japán, Kanada, Malajzia, Mexikó, Peru, Szingapúr, Új-Zéland, Vietnám és az USA között jött

létre. A döntés oka az volt, hogy álláspontja szerint a megállapodás az USA munkaheleyeit veszélyezteti. Megjegyzendő, hogy a Transz-csendes-óceáni Partnerség a világ GDP-jének jelenleg 36%-át öleli fel (Trans-Pacific Partnership, 2018).

Dezintegrációs tényezők

Az előző fejezetben felvázolt globális rend része a regionális integráció, azzal kölcsönös összefüggésben fejlődik, azonban mégsem azonos vele. A regionális integráció során a – jellemzően egy földrajzi egységet képező – tagállamok az egymás közötti együttműködést különböző szervezeti formában kívánják növelni, az ebből eredő előnyök kihasználása céljából (Palánkai, 2004).

Az alábbiakban néhány olyan tényezőt szeretnék kiemelni, melyek a regionális integráció folyamatában zavarokat idézhetnek elő.

Regionális fejlettségkülönbségek. Amennyiben az európai uniós tagállamok gazdasági teljesítményét vizsgáljuk a vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP-mutató segítségével, megállapítható, hogy a regionális integráció során hosszú távon a tagállamok fejlettségi szintjének különbségei mérséklődtek. Ugyanakkor rövid és középtávon kedvezőtlen fejlődési időszakok is kialakulhatnak, amikor az adott tagországok fejlettségi szintjei távolodnak az uniós átlagtól. A felzárkóztatásban nagy szerepet játszott az integrációból származó tényezők kiaknázása, a nemzeti gazdaságpolitikák átalakítása, továbbá az 1990-es évektől kezdődően a regionális politika támogatásainak számottevő hatása (Kengyel, 2008).

Szükséges tehát kiemelni, hogy a tagállamok közötti fejlettségkülönbségeket alapul véve a regionális integráció rövid, közép-, illetve hosszú távú jellemzői eltérőek, a regionális gazdasági integrációk elsődleges célja ugyanis a tagok közötti kereskedelem liberalizálása. Ennek a folyamatnak

a keretében a piacok kiszámíthatóbbak, biztonságosabbak lesznek, javulnak az exportlehetőségek, a tagok könnyebben jutnak új piacokhoz, aminek következtében érdemes termelésüket növelni. Mindez azonban együtt jár a verseny fokozódásával, a versenyképesség javításának és fenntartásának szükségességével és a specializáció erősödésével. Ennek koordinálására integrációs szervezeti struktúra jön létre. Az integrációs szervezet a tagállami szervezetek fölötti szinten áll, s így csökkenti a tagállamok kereskedelem-, gazdaság- és pénzügypolitikai szuverenitását. Ahogyan a kooperáció egyre magasabb foka valósul meg, maga a specializáció és az együttműködés is egyre sokrétűbbé válik, egyre több területet, ágazatot érint. Fokozatosan javul a gazdaságok hatékonysága, amin keresztül maga a jólét is növekszik. Hosszú távon azonban főként az állami szuverenitás célzott csökkentése miatt feszültségek is kialakulhatnak a tagok között, mivel eltérő tagállami érdekeiket kell összehangolni, majd feladni az együttműködés érdekében. Ahogyan nő az integrációban részt vevő tagok száma, úgy válik egyre nehezebbé a döntéshozatal, jelennek meg az egyre különlegesebb nemzetgazdasági érdekek és alakulhatnak ki komolyabb fejlettségbeli különbségek – annak ellenére, hogy összességében a tagállamok közötti fejlettségkülönbségek csökkenhetnek – azon tagok között, akik jobban és akik kevésbé jól képesek hasznosítani a regionális gazdasági integrálódás előnyeit (*Tolnai, 2010*).

Az Európai Unió tagállamai közötti fejlettségkülönbségek mérséklésének eszköze – többek között – a Közös Agrárpolitika, melynek első pillére a mezőgazdasági termelőknek nyújtott közvetlen kifizetések rendszere és a mezőgazdasági piacok szervezését érintő intézkedések, második pillére pedig az Európai Unió vidékfejlesztési politikája (*Mezőgazdaság és vidékfejlesztés, 2018*).

Az Európai Gazdasági Közösség kiala-

kulásakor a Közös Agrárpolitika, azaz a KAP az együttműködés egyik kulcsterülete volt, mivel a mezőgazdasági ágazatban az időjárási és földrajzi adottságoktól függően az árak és jövedelmek szélsőségesen ingadoznak, ezért elkerülhetetlen az intervenciók alkalmazása. Ennek megfelelően a KAP fő célkitűzése – az Európai Unió működéséről szóló szerződés 39. cikke alapján – a mezőgazdaságból élők megfelelő életszínvonalának, valamint a fogyasztók ételmiszer-ellátásának megfelelő árszínvonalon történő biztosítása. A KAP jelentőségét a világpiaci folyamatok is alátámasztják, ugyanis a családi gazdaságokra épülő európai mezőgazdasági modell számára komoly kihívást jelent az olcsóbban termelő tengerentúli modell. A KAP több mint fél évszázados működése során öt jelentős reformon esett át 1992-ben, 2000-ben, 2003-ban, 2009-ben és 2013-ban, melyek során a támogatási rendszer (1. pillér) alapelvei és formái változtak meg, és a mezőgazdaság hagyományos termelői funkciója mellett megjelenő vidékfejlesztési politikának (2. pillér) köszönhetően az ágazat multifunkcionálissá vált (*Országgyűlés Hivatala, 2017*).

Az 1. pillér legutolsó változtatását az 1307/2013/EU rendelet határozta meg, melynek keretében hét összetevőből álló kifizetési rendszer lépett életbe, melyből három elem kötelező, míg négy elem fakultatív. A kötelező kifizetések 70%-át alaptámogatásokra, 30%-át pedig környezetbaráttá válás ösztönzésére, azaz „zöldítésre” kell fordítani. A KAP legutóbbi formájának keretében bevezették a termeléshez kötött támogatásokat is, amelyet a termelők például húshasznú anyatehén, juh tartása, zöldség, gyümölcsültetvények, fehérjenövények termesztése után igényelhetnek, továbbá lehetőség nyílt a fent nevezett két pillér közötti átcsoportosítás lehetőségére is.

Magyarország a közvetlen támogatások új rendszeréből kötelező elemként az aktív mezőgazdasági termelők részére alanyi jo-

gon járó SAPS-támogatást, a „zöld” komponenst, továbbá a fiatal gazdálkodóknak járó juttatást; fakultatív elemként a termeléshez kötött támogatást választotta. Magyarország továbbá élt a Közös Agrárpolitika két pillére közötti átcsoportosítás lehetőségével, melynek keretén belül 15%-os forrást csoportosított át abból a célból, hogy a kézimunkaerő-igényes ágazatok (állattenyésztés, kertészet) szereplőit nagyobb támogatáshoz juttathassa (*Magyarország Kormánya, 2016*).

A hazai vidékfejlesztési programot 2015-ben fogadták el. A program keretén belül egységes pályázatos rendszerben hat rugalmas prioritás köré csoportosított támogatásokhoz lehet hozzájutni, melyek célja a magyar vidék érdekeinek szem előtt tartásával a mezőgazdaság, az élelmiszer- és a faipar versenyképességének növelése, továbbá kiemelten támogatja a már említett munkaerő-igényes ágazatok kis- és középvállalkozásait (*Kis, 2015*).

A Közös Agrárpolitika kiemelt jelentősége a statisztikai adatok tükrében is megjelenik, hiszen az Európai Unió területének 91%-a vidék, lakosságának 56%-a vidéki, valamint teljes költségvetésének közel 38%-át fordítja a KAP-ra a 2014–2020. évi ciklusban (*Országgyűlés Hivatala, 2017*).

A 2008. évi gazdasági világválság. A világgazdasági konjunktúraciklus 2006–2007. évi tetőzése után 2008–2009-ben a második világháború óta a legerőteljesebb makrogazdasági válságnak lehettünk szemtanúi. Az Amerikai Egyesült Államok ingatlanpiacának anomáliái miatt felszínre tört pénzügyi válság fokozatosan erősödve a világ szinte valamennyi térségét – közöttük az Európai Uniót és Magyarországot is – megrendítette. A bankközi piac forrásainak mennyisége számottevően csökkent, a hitelfelvétel ugrásszerűen megrágult, megszakítva a nemzetközi gazdaság gyors növekedését. A válság következtében megrendült gazdaságok 2009–2010. években kezdtek el stabilizálódni (*Bejő, 2011*).

A 2008. évi gazdasági válság negatív hatá-

sai a magyar agráriumban is jól érzékelhetők voltak. A válság következtében a magyar mezőgazdaságban növekedtek az árak, szűkült a kereslet, ezért felértékelődtek a helyi, regionális piaci lehetőségek. További negatív hatásként jelentkezett a magyar agráriumban a piacvezetés és a cégek közti pénzügyi kapcsolatok romlása, illetve az olcsó importárúk beáramlása (*Kovács B., 2009*).

Migrációs válság és a terrorfenyegettség növekedése. Habár a migrációs válság és – annak velejárójaként – a terrorfenyegettség növekedésének negatív hatásai nem mérhetők össze a 2008. évi gazdasági világválsággal, álláspontom szerint – mint ahogyan az alábbiakban is látni fogjuk – mint dezintegrációs tényezőket mégis érdemes kiemelni ezeket.

A fegyveres konfliktusok és egyéb humanitárius okok miatt 2015. évben ugrásszerűen megnőtt az Európai Unióba érkező menedékkérők száma. Míg 2014-ben közel 627 ezer fő nyújtott be menedékkérelmet, addig 2015-ben több mint 1,3 millió fő. Ez a jelenség azonban nemcsak az Európai Unióban, hanem a világ más tájain is megfigyelhető: 2015 végén 65,3 millió ember keresett menedéket a Földön. Ez a szám megdöbbentő, hiszen ha ezeknek az embereknek mindegyike egy ország állampolgára lenne, akkor ez a hipotetikus ország lenne a Föld 21. legnépesebb országa, és lakosainak száma hozzávetőleg megegyezne Franciaországéval vagy az Egyesült Királyságéval (*Központi Statisztikai Hivatal, 2016*).

Az Európai Uniót célzó migrációs hullám napjainkra sem ért véget, annak elhúzódása valószínűsíthető. Az európai integráció jövője szempontjából ezért továbbra is kulcsfontosságú szerepe van a válságkezelésnek közösségi, illetve tagállami szinten, ami komoly kihívást jelent az Európai Unió számára. Brüsszel kezdetben „willkommens” válságkezelési koncepciót alakított ki, melynek fő pillérei a válság Európai Unión belül történő kezelése, az ezzel kapcsolatos tagállami kompetenciák

közösségi szintre történő emelése, illetve a menedékkérők tagállamok közötti automatikus szétosztása, azaz relokációja. Különösen ez utóbbi kérdésben azonban a tagállamok nem tudtak konszenzusra jutni, tekintettel arra, hogy a migráció legfontosabb célországainak érdekében áll egy ilyen megoldás, azonban más tagállamok érdekeit sértheti. Napjainkra azonban a tagállamok felismerték, hogy a tömeges, ellenőrizhetetlen migráció jelentős kockázati tényező, mely elsősorban a *terrorcselekmények számának növekedésére* van hatással. Ez a felismerés jelentősen hozzájárult a válság Európai Unión kívül – elsősorban Törökországgal és Líbiával történő együttműködés keretén belül – történő kezelését célzó brüsszeli koncepció kialakításához. A migrációs válság kezelése az európai uniós tagállamok belpolitikájának kiemelt témájává vált, és annak eredményessége igen fontos az integráció jövője szempontjából (*Migrációs Kutatóintézet, 2017*).

Dezintegrációs tényezők hatásai

A regionális integrációk fejlődésében – így az Európai Unió fejlődésében is – bekövetkezett zavarokat jól szemlélteti a tagállamok regionális együttműködésből történő kilépése, illetve annak jövőbeni lehetősége. A téma világ- és hazai sajtóban betöltött kiemelt jelentőségét jól mutatja többek között az a tény, hogy a jelenség megjelölésére egy új mozaikszót is létrehoztak, melyet úgy képeznek, hogy az első tagja az adott tagállam angol rövidített neve, a második tagja az „exit” szó.

Brexit. A 2016. június 23-án az Egyesült Királyságban tartott népszavazáson a szavazók arról döntöttek, hogy kilépnek az Európai Unióból. E döntés motivációja – többek között – a migránskérdés is volt. Az a folyamat, melynek végeredményeképpen az Egyesült Királyság kilép az Európai Unióból, meglehetősen összetett, és hosszú időt vesz igénybe. A Lisszaboni Szerződés 50. cikke alapján két év áll a felek

rendelkezésére a kilépés kérdéseiben történő megállapodáshoz, amit a tagállamok meghosszabbíthatnak. Tekintettel arra, hogy az eljárást 2017. március 29-én indították meg, ez a határidő 2019. március 29-én jár le (*Brexit, 2018*).

Frexit. Az Európai Unióból történő kilépés gondolata a 2017. év elején Franciaországban megtartott népszavazáson is megjelent, ugyanis a második fordulóban kieső elnökjelölt, *Marine Le Pen* fő célkitűzései között szerepelt a menekültek jogainak csökkentése, illetve az Európai Unióból történő kilépés is (*Európai Parlament – Képviselek, 2018*).

Grexit. Míg a Brexit és a Frexit esetében egyik fő motiváció a migráció kérdése volt, addig a Grexitnél a gazdasági válság, illetve a regionális egyenlőtlenségek kezelése. A görög válságot a 2008-as globális válság begyűrésze robbantotta ki, jelenleg is fennálló fő okai pedig a görög gazdaság belső problémái, mint például a tartós költségvetési hiány és a magas külső adósságállomány (*A görög válság – az euróövezet drámája, 2018*).

Qexit. Amennyiben Európából kitekinünk, megállapítható, hogy az Európai Unión kívül más regionális együttműködéseknél – például az Öböl Menti Együttműködési Tanácsnál, illetve a Globális Egyensúly című fejezetben már említett Csendes-óceáni Partnerségi Megállapodás – is tapasztalhatók olyan motivációk, melyek célja az együttműködésből történő kiválás. Ezeknek a motivációknak a háttérében a nevezett regionális együttműködések esetében elsősorban nem az Európai Uniónál tapasztalt migráció, gazdasági válság és regionális egyenlőtlenségek állnak, hanem a terrorizmus elleni küzdelem, illetve gazdasági, politikai érdekek. Katar – Bahreinnel, az Egyesült Arab Emírségekkel, Kuvaittal, Ománnal és Szaúd-Arábiával együtt – tagállama az 1991-ben létrehozott közös piacnak, az Öböl Menti Együttműködési Tanácsnak. A világsajtót 2017.

június elején járta be az a hír, hogy Katart azzal vádolják, hogy terroristaszervezeteket támogat, mely szervezetek célja a régió destabilizálása. Amennyiben a nevezett tagállam a környező országokkal való viszonyát nem rendezi, úgy az együttműködés tagállamai és más országok a régióban meg kívánják szakítani gazdasági kapcsolatukat Katarral, súlyos károkat okozva ezzel gazdaságának (*Secretariat General of the Gulf Cooperation Council, 2018*).

CÉLKITŰZÉS

A Gazdálkodás folyóiratban 2008-ban publikált számításaim eredményei alapján – mint ahogyan már a bevezetőben is utaltam rá – megállapítható volt, hogy a regionalizáció hatására az általam vizsgált regionális együttműködésekben részt vevő tagállamok közötti GDP-ben, inflációs és munkanélküliségi rátában mért gazdasági fejlettségkülönbségek kiegyenlítődték 2000-ig. Ez a kiegyenlítő hatás annál erősebb volt, minél magasabb szintjét érte el az integráció.

Jelen tanulmányom célja annak vizsgálata, hogy 2008-as tanulmányom fent említett megállapításai miként alkalmazhatók az ezredfordulót követően végbement világgazdasági folyamatokat érintő események tükrében, kiemelve az Európai Uniót, a gazdasági fejlettségkülönbséget pedig mindössze egy mutatóval, a GDP-vel mérve.

Vizsgálatom további célja a mezőgazdaság GDP-arányának bevonása az ezredfordulót követő időintervallum kapcsán végzett számításaimba annak megállapítása érdekében, hogy e mutató is alkalmas lehet-e a tagállamok gazdasági fejlettségének mérésére.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Korábbi vizsgálataim során alkalmazott módszertan

A hivatkozott 2008-as tanulmányomban végzett számításaimat az Európai Unió (EU), az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA), a Dél-amerikai

Közös Piac (Mercosur), illetve a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN) tagállamai vonatkozásában végeztem egy mutatószám alapján, melyet a GDP, az inflációs és a munkanélküliségi ráta homogenitását kifejező variációs koefficienseinek aggregálásából képeztem (aggregált variációs koefficiens).

A regionális integráció szintjének meghatározására Balassa Béla klasszikus tipológiáját használtam, mely alapján a hivatkozott tanulmányomban részletesen is bemutatott hat egymásra épülő szint-különböztethető meg, nevezetesen

1. szabadkereskedelmi terület;
2. vámunió;
3. közös piac;
4. egységes piac;
5. gazdasági unió (beleértve a monetáris uniót is);
6. politikai unió.

Megjegyzendő, hogy a legmagasabb (6.) szintet, a politikai uniót a mai napig egyetlen regionális együttműködés sem érte el.

Az Európai Unió esetében tört számokkal dolgoztam, ugyanis azokat az időszakokat külön-külön vizsgáltam, amikor a tagállamok száma azonos volt (6, 9, 10, 12, illetve 15). Az egyes időintervallumokon belül az Európai Unió több integrációs szinten is végigment, ezért az elért Balassa-féle szintek súlyozott átlagát vettem figyelembe.

Tört számmal dolgoztam továbbá az ASEAN esetében is, tekintettel arra, hogy tagállamai közötti együttműködés (kedvezményes kereskedelmi szerződés) nem érte el a tipológia 1. szintjét, ezért – némiképp önkényesen – az integráció szintjét kifejező értéket 0,5-nek vettem.

Számításaim során korlátozó feltételeket is alkalmaztam az alábbiak szerint:

1. Feltételeztem, hogy egy tagállam makrogazdaságának gazdasági fejlettségét a már említett három makrogazdasági mutatóval (a GDP-vel, az inflációs rátával, valamint a munkanélküliségi rátával) le lehet írni.

2. Feltételeztem továbbá, hogy az idősor és az integráció foka között pozitív lineáris kapcsolat van.

A 2. korlátozó feltételből adódóan – figyelemmel arra, hogy az idősor egyben az integráció fokát is jelzi – amennyiben koordinátarendszerben független változóként idősort írtam le, nem az analitikus trendszámítás szabályait alkalmaztam, hanem a regressziószámításét, mely alapján a független és a függő változó között vizsgálható a korreláció és mérhető a determinációs együttható (R^2).

A nevezett determinációs együttható méri a két változó közötti összefüggést. A statisztikában elfogadott terminológia alapján, ha R^2 értéke meghaladja a 0,25-öt gyenge, ha meghaladja a 0,5-öt közepes, ha meghaladja a 0,75-öt erős, és ha eléri az 1-et, akkor függvényyszerű kapcsolatot mutat.

Jelen tanulmányban alkalmazott módszertan

Az általam jelenleg alkalmazott módszertan az alábbiakban tér el a korábbitól:

1. E tanulmányomban csak egy regionális együttműködést vizsgáltam, az Európai Uniót, és tagállamainak gazdasági fejlettségét egy mutatóval, a GDP-vel mértem, emellett vizsgáltam a mezőgazdaság részesedését is a GDP-ből. A tagállamok gazdasági fejlettségkülönbségeinek mérésére e mutatók variációs koefficiensét használtam.

2. A korábban vizsgált időszakot – mely a hivatkozott tanulmányomban 1958-tól 2000-ig terjedt az Európai Unió vonatkozásában – 2015-ig egészítettem ki.

3. Az idősor vonatkozásában, az adatok jobb összehasonlítása céljából elkülönítettem a 2000-ig, illetve a 2001-től terjedő időszakokat. A 2000-ig tartó időintervallumban továbbra is azt a koncepciót alkalmaztam, hogy külön-külön vizsgáltam azokat az időszakokat, amikor az Európai Unió tagállamainak száma azonos volt. Ezt a koncepciót azonban nem tudtam alkalmaz-

ni a 2001-től terjedő időszakban, tekintettel arra, hogy a 15 tagállamot számláló Európai Unió 2004-ben tíz tagállammal, 2007-ben két tagállammal, majd 2013-ban további egy tagállammal bővült. A bővítések közötti rövid időszakokra (kis elemszámra) való figyelemmel a XXI. században 2004-től 2015-ig vizsgáltam az Európai Uniót, és az adatok torzulását elkerülendő, a 2004-ben és a 2004 előtt csatlakozott huszonöt tagállamot vettem számításba.

4. Számításaim során – az összefüggések kiemelése céljából – a GDP-mutatókból számolt variációs koefficiensok idősorát standardizáltam, azaz a szélső értékeket elhagytam.

Más módszertani eltérést a korábbiakhoz képest nem alkalmaztam.

EREDMÉNYEK

Az ezredfordulót megelőző időszakban mért eredmények

Az általam feldolgozott adatok és az alkalmazott módszertan alapján megállapítható, hogy a vizsgált időszakban negatív lineáris korreláció volt megfigyelhető a 6 tagállamot – Németországot, Franciaországot, Olaszországot, Belgiumot, Luxemburgot és Hollandiát – számláló Európai Unió (pontosabban akkori nevén Európai Gazdasági Közösség, majd Európai Közösségek) tagállamaiban az idősor és a standardizált GDP-mutatók variációs koefficiensai között. Az integráltság fokának növekedésével tehát a tagállamok között fennálló GDP-vel mért gazdasági fejlettségkülönbségek mérséklődtek 1958–1972 között. A két változó közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható (R^2) 0,7613, ami erős összefüggést jelent. Tekintettel arra, hogy a függvény relatív hibája 7,14%, az eredmény pontossága elfogadhatónak tekinthető.

Az Európai Közösségek 1973-as, további három tagállammal – Dániával, Egyesült Királysággal és Írországgal – történő kibővülését követően 1980-ig a számításba be-

vont makrogazdasági mutató standardizált variációs koefficiense közötti összefüggés iránya azonos, erőssége lényegesen magasabb volt. A determinációs együttható értéke 0,9614 volt, ami közel függvénytérő összefüggést jelent. Tekintettel arra, hogy a függvény relatív hibája 1,40%, az eredmény pontosságát elfogadhatónak tekinthető.

Az Európai Közösségek 1981-ben további tagállammal, Görögországgal bővült. A csatlakozást követően a tíz tagállamot számláló közösség működése során 1981–1986 között a vizsgált változók között nem tudtam negatív összefüggést kimutatni.

Az Európai Közösségek 1986-os bővítését követően – Portugália és Spanyolország csatlakozásával – tagállamainak száma tizenkettőre emelkedett. A vizsgált időszakban ismét negatív lineáris korreláció volt megfigyelhető a tizenkét tagállam között az idősor és a számításba bevont makrogazdasági mutató standardizált variációs koefficiense között. A tagállamok között fennálló GDP-vel mért gazdasági fejlettségkülönbségek tehát ismét mérséklődtek 1986–1994 között. A két változó közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható a kilenc tagállamú közösségnél mért értékhez hasonló, 0,9207 volt, ami erős összefüggést jelent. Tekintettel arra, hogy a függvény relatív hibája 2,57%, az eredmény pontosnak tekinthető.

Az akkor már Európai Unió névre átkelesztett regionális együttműködés 1995-ben további három tagállammal – Ausztriával, Finnországgal és Svédországgal – bővült, így az együttműködésben részt vevő országok száma tizenötöre emelkedett. A vizsgált időszakban az ezredfordulóig, azaz 1995-től 2000-ig a két változó közötti kapcsolat iránya azonos, mértéke közel azonos, valamivel magasabb volt, mint az előző időszakban. A két standardizált változó közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható az előző időintervallumhoz képest valamivel alacsonyabb, 0,9530 volt, ami továbbra is erős összefüggést jelent.

Tekintettel arra, hogy a függvény relatív hibája 1,2%, az eredmény pontosnak tekinthető.

A fentiek alapján összességében megállapítható, hogy a vizsgált időszak jelentős részében negatív lineáris korreláció volt megfigyelhető az Európai Unió tagállamaiban az idősor és a GDP-mutatók variációs koefficiense között, vagyis az integráltság fokának növekedésével a tagállamok között fennálló GDP-ben mért gazdasági fejlettségkülönbségek mérséklődtek. Összefüggést mindössze 1981–1985 között nem tudtam kimutatni a tíz tagállamot számláló közösség fennállása idején. Ez az 5 év a vizsgált időintervallum 11,63%-át jelentette. Amennyiben ezt az időszakot kivesszük a vizsgált időszakból, a determinációs együtthatók súlyozott átlaga 0,8712, ami erős összefüggést mutat. Fenti számításaim eredményei a 2. ábrán kerültek összefoglalásra.

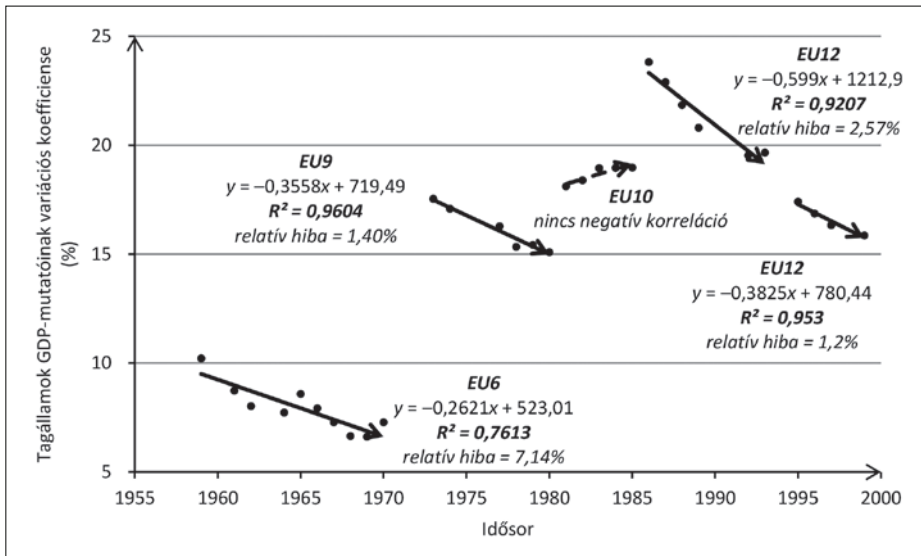
A fentieket összehasonlítva a korábbi tanulmányomban ismertetett három makrogazdasági mutató – GDP, inflációs ráta, munkanélküliségi ráta – alapján elvégzett számítások eredményeivel megállapítható, hogy korábbi tanulmányom szerint az integráció elmélyülésével a tagállamok között fennálló gazdasági fejlettségkülönbségek mérséklődtek ugyan, de a vizsgált változók közötti determinációs együtthatók összegei gyengébb összefüggéseket mutattak. 1981 és 1985 között e három mutató alkalmazásával sem tudtam negatív korrelációt kimutatni. Amennyiben ezzel az időintervallummal nem számolunk, a determinációs együtthatók súlyozott átlaga 0,5833, ami közepesen erős összefüggést mutat. Jól látható, hogy ez az érték elmarad az egy makrogazdasági mutatóval jelen tanulmányomban végzett számításokéhoz képest.

Az ezredfordulót követő időszakban mért eredmények

Az Anyag és módszer című fejezetben, leírt okok miatt – elsősorban az ezredfordulótól mért időszak, illetve a csatlako-

2. ábra

Az Európai Unió tagállamainak GDP-ben mért gazdasági fejlettségkülönbségeinek alakulása 1958–2000 között (standardizált adatsor alapján)

Forrás: Maddison (2003) adatai alapján saját számítás, 2017

zások közötti időszakokban mért adatok kis elemszáma miatt, továbbá az idősorok szemléletesebb összehasonlítása céljából – a vizsgált időszak első éve a 2004. év, amikor az Európai Unió további tíz tagállammal – Ciprussal, Csehországgal, Észtországgal, Lengyelországgal, Lettországgal, Litvániával, Magyarországgal, Máltával, Szlovákiával és Szlovéniával – bővült. A már említett okokból adódóan az Európai Unió 2007. évi és 2013. évi bővítései során csatlakozó új tagállamokat – Bulgáriát, Romániát, valamint Horvátországot – nem vontam be a vizsgálatba. A vizsgált időszak utolsó éve 2015 volt.

A várakozásnak megfelelően, mint ahogyan a 3. ábra is mutatja, a 2004. évtől mért adatok – különösen az idősor első felében – jóval hektikusabbak voltak, mint a múlt században. Nem meglepő módon a szélsőérték – vagyis az az év, amikor a huszonöt tagot számláló Európai Unió tagállamai GDP-mutatóinak heterogenitását kifejező variációs koefficiens elérte

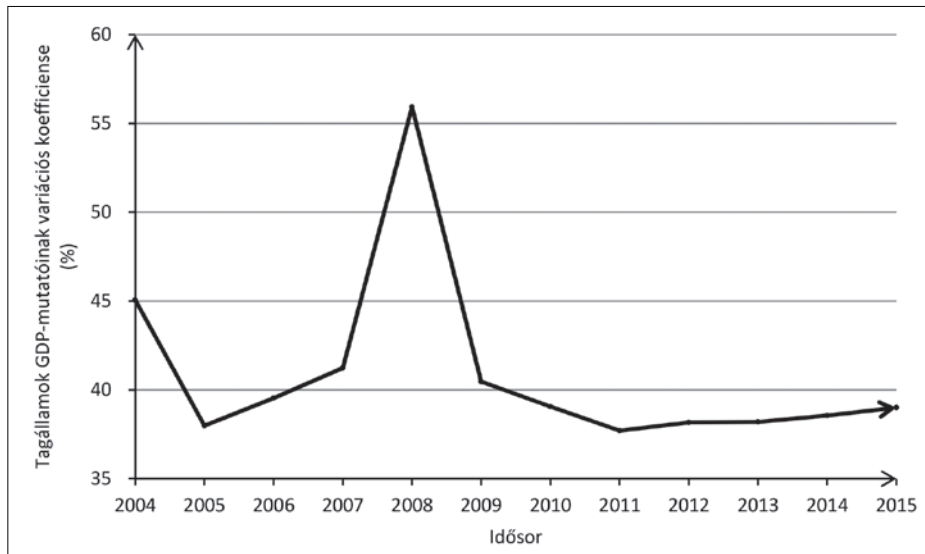
a maximumot – a 2008. évre, a gazdasági világválság évére volt tehető.

Standardizálás nélkül az idősor és a GDP-mutatók variációs koefficiensei között negatív volt ugyan a kapcsolat, vagyis a GDP-ben mért fejlettségkülönbségek mérséklődtek, de a determinációs együttható értéke mindössze 0,1215 volt. A statisztikában ha ez az érték 0,25 alatt van, akkor nem beszélhetünk összefüggésről. Az idősor hektikuságára utal az adatokra illesztett függvény korábbiakhoz képest kiugró, 12,37%-os relatív hibája is.

A GDP-mutatók variációs koefficienseinek standardizálásával azonban jóval árnyaltabb képet kapunk. Ha elhagyjuk a szélsőértékek egyharmadát megállapítható, hogy a vizsgált időszakban negatív lineáris korreláció volt megfigyelhető a tagállamokban az idősor és a GDP-mutatók variációs koefficiensei között. A fenti összefüggést szemlélteti a 4. ábra.

Standardizálást követően tehát kimutathatóvá vált, hogy az integráltság fokának

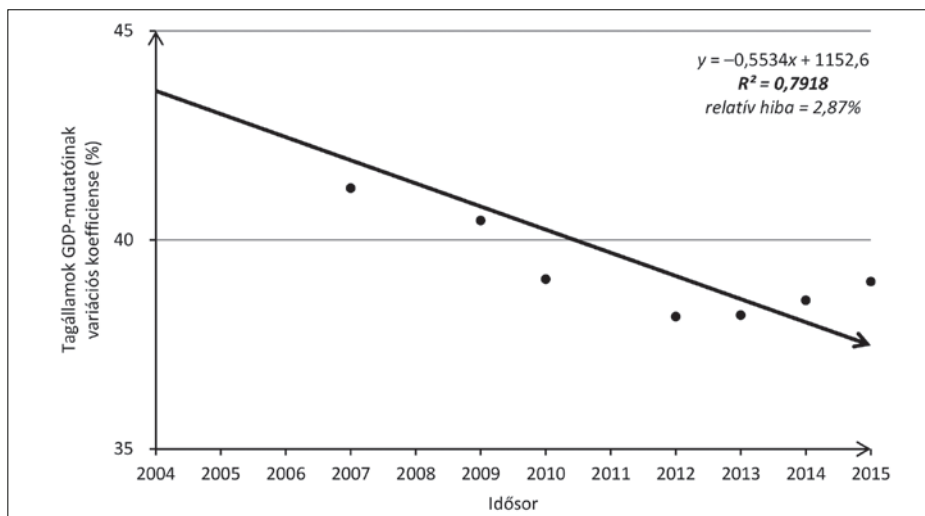
3. ábra
Az Európai Unió 25 tagállamának GDP-ben mért gazdasági fejlettségkülönbségeinek alakulása 2004–2015 között

Megjegyzés: Vizsgált tagállamok: Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium, Luxemburg, Hollandia, Dánia, Egyesült Királyság, Írország, Görögország, Portugália, Spanyolország, Ausztria, Finnország, Svédország, Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia.

Forrás: United Nations Development Programme – Development Riport adatai alapján saját számítás, 2017

4. ábra
Az Európai Unió 25 tagállamának GDP-ben mért gazdasági fejlettségkülönbségeinek alakulása 2004–2015 között (standardizált adatsor alapján)

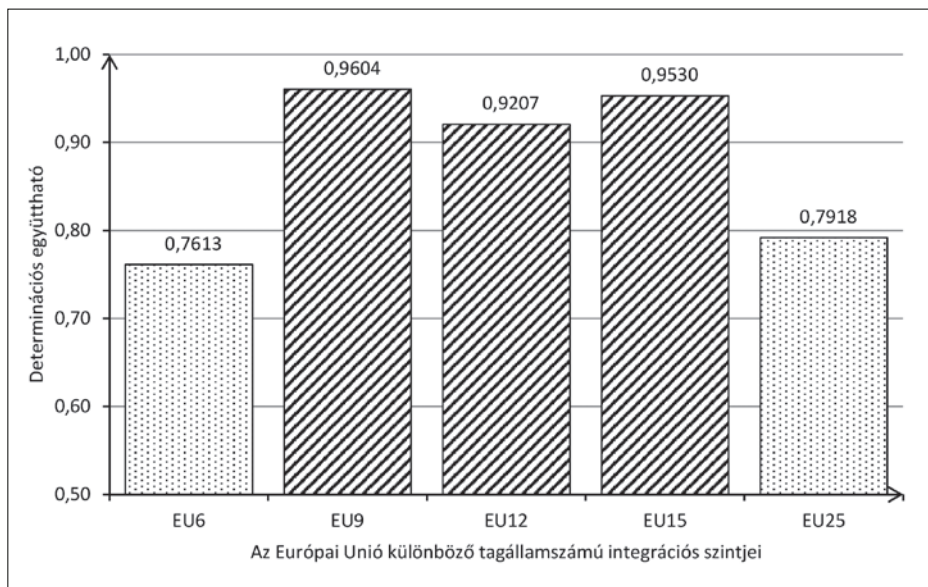

Megjegyzés: Vizsgált tagállamok: Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium, Luxemburg, Hollandia, Dánia, Egyesült Királyság, Írország, Görögország, Portugália, Spanyolország, Ausztria, Finnország, Svédország, Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia.

Forrás: United Nations Development Programme – Development Riport adatai alapján saját számítás, 2017

5. ábra

A regionális integráció GDP-ben mért gazdasági fejlettségkülönbség-kiegyenlítő hatása a különböző tagállamszámú integrációs szinten lévő Európai Unióban (standardizált adatok alapján)

Megjegyzés: Vizsgált időszakok: EU6: 1958–1972, EU9: 1973–1980, EU12: 1986–1994, EU15: 1995–2000.

Forrás: Maddison (2003) és az United Nations Development Programme – Development Report adatai alapján saját számítás, 2017

növekedésével a tagállamok között fennálló GDP-vel mért gazdasági fejlettségkülönbségek mérséklődtek 2004 és 2015 között. A két változó közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható értéke 0,7918 volt, ami jelentős visszalépést mutat az integráció fejlődésében, hiszen ez az érték – mint ahogyan az 5. ábrán látható – csak valamivel volt magasabb, mint a hat tagállamot számláló közösségben mért eredmény. Ez az érték azonban így is erős összefüggést mutat a két vizsgált változó között.

A 6. ábra jól szemlélteti, hogy amennyiben a GDP-mutató helyett a mezőgazdaság részesedését vizsgáltam a GDP-ben, az idősor és a mutatók variációs koefficiensei közötti kapcsolat pozitív volt, szemben a GDP-mutatóval számított negatív kapcsolattal. A determinációs együttható értéke már standardizálás nélkül is gyenge összefüggést ($R^2 = 0,3344$) mutatott.

KÖVETKEZTETÉSEK

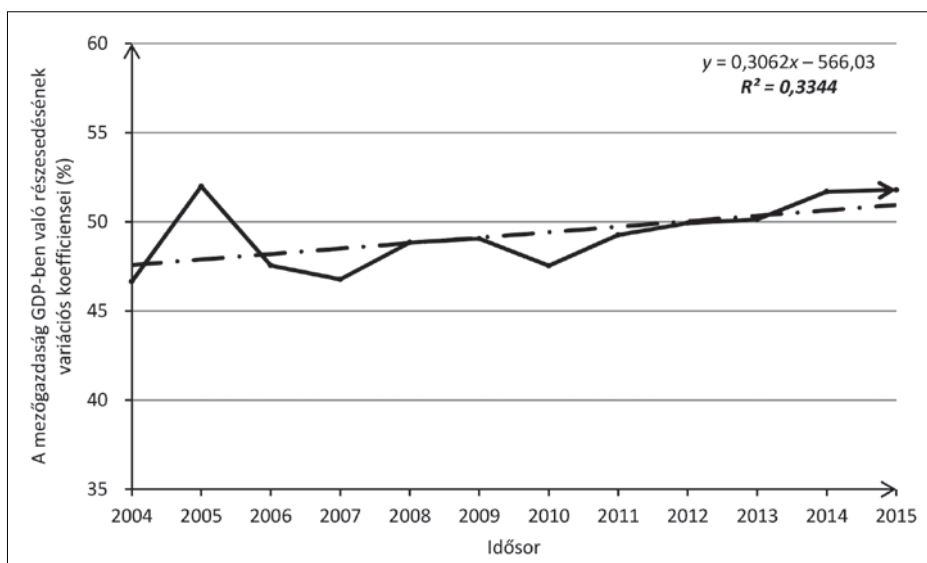
1. A Gazdálkodás folyóiratban 2008-ban publikált tanulmányomban feldolgozott adatok és alkalmazott módszertan alapján megállapítható volt, hogy a regionalizáció hatására az általam vizsgált regionális együttműködésekben részt vevő tagállamok közötti GDP-ben, inflációs rátában és munkanélküliségi rátában mért gazdasági fejlettségkülönbségek kiegyenlítődték 2000-ig. Ez a kiegyenlítő hatás annál erősebb volt, minél magasabb szintjét érte el az integráció.

2. A gazdasági fejlettségkülönbségek kiegyenlítődése és ennek pozitív összefüggése az integráció fokával jelen tanulmányomban is kimutatható volt egy makrogazdasági mutató, a GDP felhasználásával az Európai Unió tagállamaiban 2000-ig.

3. Az Európai Unió integrációs szintje és tagállamainak gazdasági fejlettségkülönb-

6. ábra

**Az Európai Unió 25 tagállama közötti mezőgazdasági munkamegosztás alakulása
2004–2015 között**

Megjegyzés: Vizsgált tagállamok: Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium, Luxemburg, Hollandia, Dánia, Egyesült Királyság, Írország, Görögország, Portugália, Spanyolország, Ausztria, Finnország, Svédország, Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia.

Forrás: World Bank Open Data adatai alapján saját számítás, 2017

sege közötti összefüggést kifejező determinációs együttható értéke 2000-ig magasabb volt abban az esetben, amikor egy makrogazdasági mutatót – a GDP-t – vontam be a számításokba. Három makrogazdasági mutatóval – GDP-vel, inflációs rátával és munkanélküliségi rátával – számolva R^2 értéke 0,5833, egy makrogazdasági mutatóval, a GDP-vel számolva R^2 értéke 0,8712. A GDP alapján mért determinációs együttható magasabb értékének okait véleményem szerint az alábbiakban kell keresni:

a) Mivel az anyag és módszertani részben kifejtett okok miatt az egy makrogazdasági mutatóval végzett számításaim során a vizsgált adatsort standardizáltam, R^2 értékének szükségszerűen magasabb értéket kell felvennie.

b) A gazdasági fejlődést a GDP ugyan markánsan méri, de e mutatón kívül számos más – nem csak gazdasági, társadal-

mi, kulturális stb. – tényező is hatással van a gazdasági fejlődésre és ezek közül a tényezők közül egyesekre kedvezőbben, másokra kedvezőtlenebbül hat a regionális integráció.

c) A makroökonómiában általánosan elfogadott az az álláspont, miszerint ha a GDP, az inflációs ráta, illetve a munkanélküliségi ráta (azaz a mágikus háromszög mutatói) közül kettő kedvezően alakul, akkor a harmadik mutató szükségszerűen kedvezőtlenül fog alakulni (pl. ha csökken a munkanélküliség, a jövedelmek és ezáltal a kereslet növekedni fog, mely keresletnövekedés inflációhoz vezet). Véleményem szerint ez az összefüggés is hozzájárulhat az egy mutatóval számított determinációs együttható magasabb értékéhez.

d) A GDP-n kívül az inflációs, illetve a munkanélküliségi ráta vizsgálatba történő bevonása azért is eredményezhet alacsonyabb

nyabb determinációs együtthatót, mert e két mutató hasonlósága nem feltétlenül a gazdasági fejlettség közeledésére utal, hanem inkább a piac egységesülésére és a konjunktúraciklusok szinkronizációjára. A gazdasági fejlettségkülönbségek mérésére ezért célszerű lehet a GDP mellett, illetve az inflációs és a munkanélküliségi ráta helyett más mutató bevonása is. Ezek a mutatók – mint ahogyan már az irodalmi áttekintésben is utaltam rá – lehetnek például a HDI-index, a GINI-index, illetve a mezőgazdaság részesedése a GDP-ből. Tekintettel arra, hogy a vizsgált időszak vonatkozásában a HDI- és a GINI-index nem állt rendelkezésemre, számításaimba a mezőgazdaság GDP-részesedését vontam be. Ez utóbbi mutatószámokkal végzett számításaimból levont következtetéseket a 7–9. pontokban ismertetem.

4. A XXI. században az Európai Unióban a GDP alapján ugyan továbbra is mérhető az integráció gazdasági kiegyenlítő hatása 2004 és 2015 között, azonban ez az összefüggés jóval gyengébb, mint az ezredfordulót megelőzően. Az integráció gazdasági kiegyenlítő hatása nagyságrendileg a még csak hat államot magában foglaló Európai Unió (akkori nevén Európai Gazdasági Közösség, majd Európai Közösségek) integrációs szintjén mért adatokkal (1958–1973) vethető össze. Ez véleményem szerint az irodalmi áttekintésben részletezett dezintegrációs tényezőkre vezethető vissza.

5. Megállapítható továbbá, hogy az ezredfordulót követően a GDP-mutatók variációs koefficiensei jóval magasabb értékűek és hektikusabbak, mint az ezredfordulót megelőzően. Különösen igaz ez a 2010. évig, mely jelenség véleményem szerint a 2008. évi gazdasági világválsággal van összefüggésben. Jól mutatja ezt a függvény 2008. évi szélsőértéke és az, hogy a válság 2009–2010. évekre tehető végét követően a variációs koefficiensek ismét alacsonyabb értékeket vesznek fel, mely értékek tendenciája már nem nevezhető hektikusnak.

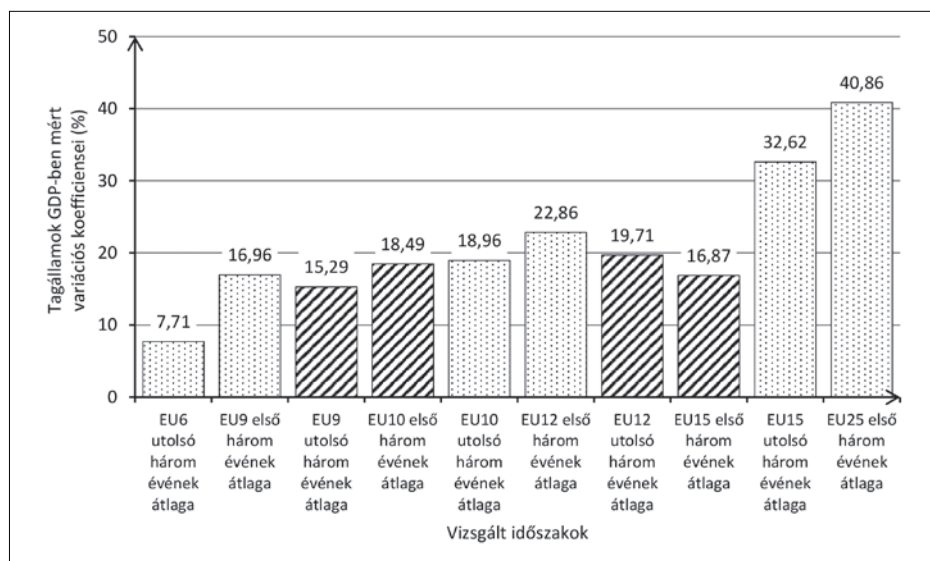
2015-ben egy további – bár a 2008. évben számított értéktől nagymértékben elmaradó – szélsőérték látható, amit egy lassú növekvő tendencia előz meg, melynek okát véleményem szerint a 2015-ben kiteljesedő migrációs válságban kell keresni.

6. Egy makrogazdasági mutatóval, a GDP-vel végzett számításaim eredményei is alátámasztják *Kenygel Ákos* azon tételét, miszerint a gazdasági fejlettségkülönbségek hosszú távon egyenlítődnek ki. Rövid és középtávon előfordulhat, hogy a tagállamok gazdasági fejlettségkülönbségei távolodnak az uniós átlagtól, mely különbségek hosszú távon az integrációból származó tényezők kiaknázásának, a nemzeti gazdaságpolitikák átalakításának, továbbá a regionális politika támogatásainak köszönhetően kiegyenlítődnek. Ez a jelenség – mint ahogyan a 7. ábrán is látható – legmarkánsabban az Európai Unióban az újabb tagállamok belépését követően volt megfigyelhető.

7. Az ezredfordulót követő időintervallumot vizsgáló számításaim során, amikor abba nem a GDP-mutatót, hanem a mezőgazdaság GDP-arányát vontam be, látszólag ellentmondásos eredményeket kaptam. Az integráció növekedésével ugyanis a mezőgazdaság arányának variációs koefficiensei – a GDP-mutató variációs koefficiensével ellentétben – az integráció fejlődésével növekedtek. Ez az összefüggés az adatok standardizálása nélkül is jól kimutatható volt (6. ábra). Véleményem szerint azonban ebben az esetben nem arról van szó, hogy az integráció fejlődésével a gazdasági fejlettségkülönbségek növekednének, hanem mindössze arról, hogy az integráció és a regionális együttműködés jó lehetőséget biztosít a nemzetközi munkamegosztás kibontakozásának, mely egyben célja is e folyamatoknak. A nemzetközi munkamegosztás eredményeként a kedvező természeti erőforrásokkal rendelkező tagállamok érdeke lehet a mezőgazdasági termelés és a mezőgazdasági termékek exportjának

7. ábra

Az Európai Unió kibővítéseinek hatása a GDP-ben mért középtávú gazdasági fejlettségkülönbségek alakulására

Forrás: Maddison (2003) és a United Nations Development Programme – Development Riport adatai alapján saját számítás, 2017

növelése, míg a kedvezőtlen természeti erőforrásokkal rendelkező tagállamok érdeke lehet a mezőgazdasági termelés csökkentése a mezőgazdasági termékek importjának növelése mellett. Ezek a folyamatok szükségszerűen a mezőgazdaság GDP-ből való részesedésének távolodását eredményezik a tagállamok között.

A fenti hipotézis bizonyításához azonban – e tanulmány kereteit meghaladó – további vizsgálatok elvégzése szükséges, mely során az egyéb befolyásoló tényezők meghatározásán túl megválaszolható kérdés, hogy a Közös Agrárpolitika gyakran változó támogatási rendszere milyen hatást gyakorol a mezőgazdasági erőforrások optimális allokációjára és a munkamegosztásra az Európai Unióban.

8. Az előző pontban kifejtett okok miatt tehát – véleményem szerint – a nemzetgazdaságok közötti fejlettségkülönbségek vizsgálatára a mezőgazdaság GDP-ből való

részesedése – pontosabban annak variációs koefficiense – nem alkalmas. További vizsgálatok elvégzését követően azonban alkalmas lehet annak alátámasztására, hogy az integráció és a regionális együttműködés jó lehetőséget biztosít a nemzetközi munkamegosztás kibontakozásának

9. Amennyiben a mezőgazdaság GDP-ből való részesedése függvénygörbét vizsgáljuk, kitűnik, hogy az kevésbé hektikus és a 2008. évi gazdasági világválság – mely a 2009–2010. évekig húzódott el – nem eredményezett olyan szélsőértéket, mint a GDP-mutató esetében. Ez a körülmény – további szükséges vizsgálatok elvégzésének igényét fenntartva – arra enged következtetni, hogy a válság, illetve az egyéb dezintegrációs folyamatok nem gyakoroltak olyan markáns hatást az Európai Unió tagállamai közötti mezőgazdasági munkamegosztásra, mint a GDP-mutatóval mért gazdasági fejlettségkülönbségek alakulására.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) *A 21. század feltörekvő hatalmai: a BRIC-országok* (2018), <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6414/file/bernatheszter.pdf> [2018. 05. 20.] – (2) BEJÓ P. (2011): *A válság hatása a magyar gazdaságra*. XIX. század – tudományos közlemények 2011/25. száma. – (3) Brexit (2018). <https://www.gov.uk/government/policies/brexit> [2018. 05. 20.] – (4) Európai Parlament – Képviselők (2018), http://www.europarl.europa.eu/meps/hu/28210/Marine_LE%20PEN_home.html [2018. 05. 20.] – (5) *A görög válság – az euróövezet drámája* (2018), <http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39951> [2018. 05. 20.] – (6) KENGYEL Á. (2008): *Kohéziós finanszírozás*. Akadémiai Kiadó, Budapest – (7) KIS M. ZS. (2015): *Fiatal gazdák támogatási lehetőségei a Vidékfejlesztési Programban*. AGRYA Fiatal Gazda Konferencia. Budapest, 2015. február 27. – (8) KISSINGER, H. (2016): *Világrend*. Antal József Tudásközpont, Budapest. – (9) KOVÁCS B. (2009): *Az élelmiszer válság vidékfejlesztési hatásai Magyarországon*. Válság és önrendelkezés a mezőgazdaságban konferencia. 2009. január 12. – (10) KOVÁCS G. (2010): A mezőgazdasági szektor nemzetgazdasági jelentősége. *Gazdálkodás*, 54 (5) 466–478. pp. – (11) Központi Statisztikai Hivatal (2016): *Statisztikai Tükör*. 2016. július 25. – (12) MADDISON, A. (2003): *The World Economy: Historical Statistic*. OECD – (13) Magyarország Kormánya (2016): *B/8386. számú jelentés az agrárgazdaság 2014. évi helyzetéről*. – (14) *Mezőgazdaság és vidékfejlesztés* (2018), https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_hu [2018. 05. 20.] – (15) Migrációs Kutatóintézet (2017): *Migrációs Várakozások 2017-re*. – (16) Országgyűlés Hivatala (2017): *Közös Agrárpolitika*, 2017/44. szám. – (17) PALÁNKAI T. (2004): *Az európai integráció gazdaságtana*. Aula, Budapest – (18) Secretariat General of the Gulf Cooperation Council (2018), <http://www.gcc-sg.org/en-us/Pages/default.aspx> [2018. 05. 20.] – (19) SZABÓ B. (2008): Regionális együttműködések fejlettséget kiegyenlítő hatásai. *Gazdálkodás*, 52 (1) 46–54. pp. – (20) TOLNAI Á. (2010): *Nemzetközi gazdaságtan*. Grotius E-Könyvtár. – (21) Trans-Pacific Partnership (2018), <https://www.tpp.mfat.govt.nz> [2018. 05. 20.] – (22) United Nations Development Programme: *Development Riport 2006-2011, 2012-2016*. kiadványai. – (23) World Bank Open Data (2017), <https://data.worldbank.org/> [2017. 10. 26.]

Summary

CORPORATE-BUSINESS RELATIONS AND COOPERATION IN THE FOOD INDUSTRY (THEORETICAL APPROACH, CONCEPTUAL CLARIFICATION)

By: Nábrádi, András

Keywords: corporate collaborations, groupings, definitions.

JEL Classification: G34, L24, P13.

The study deals with the relationships between companies. It focuses specifically on collaborations, those that can be found in Hungary and all over the world in the first two decades of the 21st century. Based on literature sources, it defines different co-operation categories, organises them according to various criteria and focuses on related areas of the food industry. Using matching approaches, it defines the range of non-eliminating factors. Based on that, 24 definitions of relationships are formulated and clarified. The study is applied economics oriented. It also deals with the benefits of the various types of co-operation for partners. Legal, sociological and political overlaps, and strategic contexts occur during groupings, but their definitions are not dealt with in this article. Finally, the study raises research areas of future expectations.

THE IMPACT OF THE WORLD ECONOMIC EVENTS OF THE 21ST CENTURY ON THE INTEGRATION PROCESSES OF THE EUROPEAN UNION AND THE DIVISION OF AGRICULTURAL LABOUR

By: Szabó, Barna

Keywords: regional integration, disintegration factors, difference between levels of development in the national economy, distribution of GDP and GDP in agriculture.

JEL Classification: Q19, R11, R19.

According to the neoclassical liberal integration theories, economic integration results in the convergence of economic development levels and the gradual disappearance of differences. This conclusion can be drawn from my calculations in my previous study, in which I processed the pre-millennium data. In this publication, I extended the examined period up until today, and I attempted to answer the question of how unfavourable global economic events of the 21st century, such as the world economic crisis in 2008, the migration crisis and the increase in terrorist threats, have affected the different levels of economic development, especially in the European Union. I measured the economic development in GDP and examined the distribution of GDP in agriculture. My calculations suggest that, despite these effects, the countervailing effect of integration can still be measured between the European Union Member States – although its magnitude lags – and the results clearly illustrate the significance of international division of labour in agriculture as well.